

УДК 911.375
Оригинални научни рад

Бранислав СТОЈАНОВИЋ*

НИВО УРБАНИЗОВАНОСТИ КАО ЕЛЕМЕНТ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ ПРОСТОРА СРБИЈЕ

Извод: У раду је посматран ниво урбанизованости као један од најзначајнијих елемената просторно-демографског развоја Србије и њене просторне диференцијације на територијалне комплексе – регионе. Посебно су посматране оне зоне (потенцијални региони према овом обележју) које се издвајају по својим карактеристикама.

Кључне речи: урбанизација, градови, становништво, зоне, концентрација.

Увод

Ниво урбанизованости један је од најзначајнијих елемената просторно-демографског развоја неког подручја, а истовремено представља једну од битних компоненти регионалне диференцијације сваког простора. Процес урбанизације у подручју Србије један је од најважнијих ефеката, али и узрочника, редистрибуције становништва овог простора у протеклих неколико деценија. Према подацима за 1971. годину у Србији у насељима која су имала статус градских било је концентрисано 38,5% становништва, а 1981. године 46,6% (*Stojanovi* B., 1988), да би према резултатима пописа 1991. године степен урбанизације овог простора већ износио 50,7% (*СЗС*, 1995). Посматрано по макроцелинама подручје Војводине је најурбанизованije (1991. године 55,7% становништва ове покрајине живело је у градским насељима), простор Централне Србије има ниво концентрације популације у градским центрима изнад републичког просека (53,6%), док је Косово и Метохија најслабије урбанизована макроцелина у Републици (37,3%).

За све три макроцелине карактеристично је да су, према овом обележју, 1991. године имале релативно низак ниво интрарегионалне

* мр Бранислав Стојановић, истраживач-сарадник, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд.

хомогености, ако се достигнути степен урбанизације посматра по малим просторним јединицама-општинама, с тим што је ниво хетерогености у простору Војводине нешто слабије изражен. За потребе ове анализе посматрана је просторна диференцираност подручја Србије према оставареном нивоу урбанизованости општина као формалних микроцелина мереном концентрацијом становништва у насељима са статусом града. Модалитети овог обележја стратификовани су, у овом истраживању у шест стратума који, дефакто, представљају специфичне нивое актуелне урбанизације у простору Републике. Први стратум (ниво концентрације становништва у урбаним насељима испод 20,0%) формирају неурбанизована подручја, други (20,1-30,0%) подручја веома слабе урбанизације, трећи стратум (30,1-40,0%) формирају слабо урбанизоване микроцелине, четврти (40,1-50,0%) средње урбанизоване, пети (50,1-70,0%) високом урбанизоване, а шести стратум (више од 70,0% градског становништва) обихвата веома високо урбанизоване општине у Републици.

Према подацима за 1991. годину (табела 1) од укупно 190 општина у Србији чак 53 су припадале првом стратуму, односно представљале су, практично, неурбанизована подручја, тј. она у којима је степен концентрације градског становништва у укупном био мањи од 20,0%. Просторни обухват општина овог нивоа урбанизованости износио је 20,6% (дакле, више од 1/5) територије Републике, а у њима је живело 14,2% становништва Србије¹. Доминирају у просторима Централне Србије и Косова и Метохије, док су у подручју Војводине знатно мање заступљене. Стратуму веома слабо урбанизованих општина у Републици (20,1-30,0%) 1991. године припадале су свега 22 административно-управне јединице овог ранга, које су обухватале нешто више од 1/10 њеног простора (13,3%), а концентрисале су мање од 1/10 њене популације (8,1%). Дакле, ради се о исподпросечно насељеним општинама концентрисаним углавном у периферним деловима Централне Србије.

Трећи стратум формирају слабо урбанизоване општине Србије (30,1-40,0% становништва у насељима градског карактера). Према подацима за 1991. годину 31 општина имала је овај ниво урбанизације а обухватале су 15,2% простора Републике и свега 10,1% њеног становништва. Углавном се јављају у подручју Централне Србије

¹ Карактеристично је да се, на пример, у периоду 1971-1991. година број, територијални и популациони обухват општина које припадају овој категорији урбанизованости у Србији константно смањује: 1971. године овом стратуму припадало је 76 општина које су обухватале 34,9% простора Републике и концентрисале 23,5% њеног становништва, 1981. године 63 општине (26,3% територије и 16,9% популације Србије), односно ово је практично једини, од шест посматраних стратума урбанизованости, који се до 1981. године значајно смањило, и према просторним и према демографским димензијама.

и Војводине, а у простору Косова и Метохије су нешто слабије заступљене. Категорији средње урбанизованих општина (40,1-50,0%) 1991. године припадало је свега 21 административно-управна јединица најнижег ранга у Србији, обухватајући 14,7% њене територије и 12,5 њеног становништва. Доминирале су у простору Централне Србије, знатно су мање заступљене у подручју Војводине, а у Косову и Метохији само једна општина припада овом стратуму.

Таб. 1 - Дистрибуција општина Републике Србије према степену урбанизације, 1971

Tab. 1 - Distribution of municipalities of the Republic of Serbia according to the stage of urbanisation, 1971

Степен урбанизације у %	Број општина		Површина у km ²		Број становника	
	укупно	у %	укупно	у %	укупно	у%
испод 20.0	53	27,9	18202	20,6	1388827	14,2
20.1-30.0	22	11,6	11766	13,3	794971	8,1
30.1-40.0	31	16,3	13461	15,2	986973	10,1
40.1-50.0	21	11,1	12958	14,7	1225587	12,5
50.1-70.0	35	18,4	22610	25,6	2428809	24,8
70.1 и више	28	14,7	9364	10,6	2953824	30,2
Укупно	190	10,0	88361	100,0	9778991	100,0

Пети стратум (50,1-70,0 урбаног становништва) формира 1991. године укупно 35 општина у Републици, које су заузиле више од 1/4 (25,6%) њеног простора, а концентрисале су готово 1/4 њене популације (24,8%). Доминирају у подручју Централне Србије и Војводине, а значајно су заступљене и у простору Косова и Метохије. Последњи (шести) стратум формира 28 општина Србије које су веома високо урбанизоване (с више од 70,0% градског становништва). Ове општине су 1991. године на нешто више од 1/10 (или 10,6%) републичке територије концентрисале нешто мање од 1/3 (или 30,2%) њене популације, што значи да су, практично, биле готово троструко насељеније у односу на просек Републике. Највише општина овог нивоа урбанизованости било је у Централној Србији, нешто мање у Војводини, док је у простору Косова и Метохије само једна општина припадала овој категорији. Карактеристично је да се не ради само о оним административно-управним јединицама које унутар својих формалних граница имају велике градске агломерације (или њихове делове) већ и о неким општинама чији центри припадају групи малих градова (до 20 хиљада становника).

Основне актуелне карактеристике диференцираности простора Србије, према овом обележју, јасније се уочавају ако се посматра

дистрибуција општина, по дефинисаним стратумима (нивоима урбанизованости) унутар њених макроцелина. Од укупно 114 општина у макроцелини Централне Србије, 1991. године, више од 1/4 (или 27,2%) припада категорији неурбанизованих, тј. концентрација градског становништва у њима је мања од 20,0%. Обухватају нешто мање од 1/5 (или 19,6%) простора ове макроцелине, а у њима живи нешто више од 1/10 (или 11,0%) њеног становништва (табела 2). Практично су равномерно дисперзоване по целој територији Централне Србије, уз мање концентрације у њеном североисточном, југоисточном и северозападном делу (картограм 1). Специфично је да се већи број општина овог нивоа урбанизованости налази у непосредној близини (први гравитациони појас) три највеће градске агломерације ове макроцелине Републике: Београда, Ниша и Крагујевца. Већина општина која припада овом стратуму су административно-управне јединице које у свом саставу немају нити једно насеље урбаног карактера (као на пример општине: Богатић, Владимирци, Осечина, Кнић, Жабари, Жагубица, Долевац, Житорађа, и друге), а мањи број су формалне микроцелине чија су средишта градска насеља веома малих популационих димензија (Косјерић, Уб, Петровац, Мионица, и друге)².

Таб. 2 - Дистрибуција општина Републике Србије према степену урбанизације, 1991

Tab. 2 - Distribution of municipalities of the Republic of Serbia according to the stage of urbanisation, 1991

Степен урбанизације у %	Број општина		Површина у km ²		Број становника	
	укупно	у %	укупно	у %	укупно	у%
испод 20.0	31	27,2	10947	19,6	636389	11,0
20.1-30.0	17	14,9	9661	17,3	538754	9,3
30.1-40.0	17	14,9	8079	14,4	570360	9,8
40.1-50.0	14	12,3	10216	18,3	954628	16,4
50.1-70.0	16	14,0	11758	21,0	995987	17,1
70.1 и више	19	16,7	5307	9,5	2112788	36,4
Укупно	114	100,0	55968	100,0	5808906	100,0

Свега 17 општина у подручју Централне Србије (1991. године) формира стратум веома слабе урбанизованости, односно представљају оне микроцелине у којима се степен концентрације градског

² У периоду 1971-1991. година број општина у централној Србији које су, практично, неурбанизоване смањен је од 51 на 31 (односно за око 40%), њихов територијални обухват је више него двоструко мањи (пад удела са 39,5% у 1971. години на 19,6% у 1991. години), док је степен концентрације становништва у њиховим просторима више него преполовљен (са 25,1% у 1971. години на 11,0% у 1991. години).

становништва креће у распону између 20,1-30,0%. Општине овог нивоа урбанизованости обухватале су мање од 1/5 (или 17,3%) територије ове макроцелине, а у њима је живело мање од 1/10 (9,3%) њеног становништва, што показује да је коефицијент опште насељености, у овим административно-управним јединицама, знатно испод републичког и макрорегионалног просека. Карактеристично је да су, 1991. године, општине, које припадају овом стратуму, наглашено дисперзоване у простору Централне Србије, тако да уствари представљају макроцелине „оазног” карактера, с тим да се незнатне концентрације јављају само у њеном источном и западном делу. Већина од њих (изузев, на пример општина: Лозница, Алексинац, Неготин) имају популациону димензију мању од 50 хиљада становника, а њихова су средишта градска насеља чија се демографска величина креће између пет хиљада (Велико Градиште, Крупањ, Бабушница, и друге) и 20 хиљада становника (Лозница).

У Централној Србији, 1991. године, 17 општина припадало је трећем стратуму, односно имало је карактеристику слабо урбанизованих простора, са степеном концентрације становништва у градским насељима у распону од 30,1-40,0%. Обухватале су свега 14,4% површине ове макроцелине, а у њима је живело 9,8% њеног становништва. Релативно равномерно су распоређене у простору овог макрорегиона, уз мању концентрацију у његовом југозападном делу. Овом стратуму припадају како популационо мале општине (на пример, Блаце, Сврљиг, Сокобања, Мали Зворник) тако и оне које су већих демографских димензија (Обреновац, Велика Плана, Трстеник). Водећи центри општина ове категорије имају између 5 и 20 хиљада становника, а ни у једној од ових микроцелина нема више од једног насеља градског карактера.

Свега 14 општина, 1991. године, припадале су категорији (стратуму) средње урбанизованих, што значи да се удео њиховог градског становништва у укупном кретао у интервалу између 40,1-50,0%. Заузимале су мање од 1/5 (или 18,3%) простора Централне Србије а концентрисале су само 16,4% њеног становништва, што показује да је већина од њих исподпросечно насељена. Углавном се јављају у њеном средишњем делу, док у осталим деловима (изузев мањих концентрација у југоисточном подручју) имају „оазни” карактер. Њихове демографске димензије крећу се од око 20 хиљада (Нова Варош, Сурдулица) до преко 160 хиљада становника (Лесковац), што показује наглашену хетерогеност општина овог нивоа урбанизације према овом демографском обележју. Истовремено, ово је и важан индикатор да овако релативно висок степен урбанизованости не представља резултат уравнотеженог (микро, мезо и макрорегионалног) просторно-демографског развоја већ (изузев у случају на пример

Краљева, Крушевца, Шапца, Лесковца, Лазаревца) један од главних ефеката унутаррегионалне редистрибуције становништва, односно наглашене концентрације у општинском средишту које по правилу представља једино насеље са популационим растом оствареним или имиграцијом становништва из осталих делова општине, или природним прираштајем, као резултатом релативно повољније старосне структуре становништва.

Према подацима пописа из 1991. године 16 општина у Централној Србији биле су високо урбанизоване, односно формирале су пети стратум, у чијем су саставу оне микроцелине у којима се концентрација становништва, у насељима градског карактера, кретала у распону од 50,1-70,0%. Заузимале су више од 1/5 површине ове макроцелине (или 21,0%), а у њима је било концентрисано свега 1/6 (односно 17,1%) популације овог простора. То показује да се ради о релативно територијално великим (формалним) микроцелинама, али и испод просечно насељеним. Практично, имају „оазно” распрострањеност у готово свим деловима Централне Србије, уз нешто наглашенију концентрацију у њеном (периферном) источном делу. Њихове популационе димензије крећу се у интервалу од око 25 хиљада (Мајданпек, Куршумлија) до око 120 хиљада становника (Чачак, Смедерево). Њихова су средишта снажни урбани нуклеуси који представљају дестинације интрарегионалне и интеррегионалне редистрибуције становништва, као резултате укупног развоја не само унутар ових микроцелина него и ширег простор (Прибој, Мајданпек, Чачак). Међутим, у појединим случајевима (као на пример: Смедерево, Ваљево, Пожаревац, Пирот) ради се о урбаним средиштима који су постепено еволуирали у градове мезорегионалног значаја и утицаја.

Последњи (шести) стратум, 1991. године, у простору Централне Србије формирало је укупно 19 општина, у којима је ниво концентрације градског становништва (мерен уделом у укупном) био изнад 70,0%, односно оне које су представљале веома високо урбанизоване административно-управне целине овог ранга. Ове општине су на мање од 1/10 територије ове макроцелине (9,5%) концентрисале више од 1/3 (или 36,4%) њеног становништва. Од укупно 19 општина овог нивоа урбанизованости у Централној Србији 16 припада ширем (административно-управном) подручју града Београда³, а свега три представљају (формална) ужа гравитациона подручја оних градских средишта, ове макроцелине, која имају ранг не само најзначајнијих

³ За потребе овог истраживања шире (административно) подручје града Београда третирано је као (формално-статистичка) целина, без обзира што између ових 16 општина постоје веома значајне разлике у достигнутом степену урбанизације, тако да су неке од њих потпуно (све општине у простору централне агломерације) неке средње урбанизоване (Лазаревац, Младеновац), а поједине општине су чак и неурбанизоване (Барајево, Сопот).

демографских већ и функционалних урбаних концентрација у овом простору (Ниш, Крагујевац, Ужице). Њихов популациони раст, као и коефицијент опште насељености, је знатно изнад просека за ову макроцелину, а у периоду 1971-1991. година њихов популациони раст више представља резултат утицаја природне него механичке компоненте кретања становништва (*Stevanovi} R.*, 1994). Паралелно, посебно у случају Београда, ове микроцелине искристалисале су се у један од најзначајнијих полова демографског раста целе Републике. Међутим, неопходно је истаћи да је њихов (реалативно и апсолутно) значајан и брз демографски раст резултат, првенствено, примарне (вертикалне) урбанизације, чији је основни ефект популациона концентрација у водећем општинском средишту (или у оним општинама које формирају централну градску агломерацију, као у случају Београда), док неупоредиво мање представља ефект веома сложене трансформације, функционално-демографског карактера, насеља у њиховом најужем гравитационом подручју (секундарна урбанизација).

За разлику од Централне Србије простор Војводине, према подацима за 1991. годину, има осетно виши ниво хомогености, односно знатно нижи степен интрарегионалне издиференцираности према овом обележју. Од укупно 45 општина ове покрајине свега 6 су припадале категорији неурбанизованих микроцелина, а обухватале су 11,0% територије и 5,2% популације овог макрорегиона (табела 3). Ради се о демографски малим општинама концентрисаним у њеном, периферном, источном делу.

Таб. 3 - Дистрибуција општина Војводине према степену урбанизације, 1991
Tab. 3 - Distribution of municipalities of Vojvodina according to the stage of urbanisation, 1991

Степен урбанизације у %	Број општина		Површина у km ²		Број становника	
	укупно	у %	укупно	у %	укупно	у%
испод 20.0	6	13,3	2372	11,0	104839	5,2
20.1-30.0	3	6,7	1181	5,5	125261	6,2
30.1-40.0	9	20,0	3989	18,5	218040	10,8
40.1-50.0	6	13,3	2647	12,3	235389	11,7
50.1-70.0	13	28,9	7831	36,4	688978	34,2
70.1 и више	8	17,8	3486	16,2	641382	31,8
Укупно	45	100,0	21506	100,0	2013889	100,0

Двоструко мањи број општина (три) припада стратуму веома слабо урбанизованих подручја, а заузима свега 5,5% површине Покрајине и концентрише само 6,2% њеног становништва. Од ове три општине (Оджаџи, Стара Пазова и Ковачица) једино Стара Пазова представља микроцелину значајније демографске димензије. Укупно

9 општина, 1991. године, у Војводини припадале су категорији слабо урбанизованих микроцелина а обухватале су готово 1/5 њене територије (18,5%) и у нима је живело више од 1/10 (или 10,8%) њеног становништва. Релативно су равномерно дисперзоване по целој територији Покрајине, а њихова главна средишта су урбана насеља чија се популационе димензије крећу између 5 и 10 хиљада становника.

Стратум средње урбанизованих микроцелина у Војводини (1991. године) формира свега 6 општина, које на нешто више од 1/10 (или 12,3%) њене територије концентришу око 1/10 (односно 11,7%) њеног становништва. Овом стратуму припадају и просторно и демографски веома мале општине (Опово, Бачки Петровац) али и оне које имају значајне територијалне и популационе димензије (Сремска Митровица). Уз то, и центри овим административно-управних јединица су или мали градови (с око 5 хиљада становника) или урбана средишта која представљају агломерације значајних популационих величина (више од 20 хиљада становника). Укупно 13 општина у Војводини припада категорији високо урбанизованих простора, а представљају и територијално и популационо највећи стратум, који обухвата више од 1/3 (или 36,4%) њеног простора и концентрише више од 1/3 њеног становништва (34,2%). Општине овог нивоа урбанизације концентрисане су углавном у западном делу Баната и у средишњем делу Бачке, тако да формирају просторно велику и, релативно, континуирану зону. У осталим деловима Покрајине имају „оазни” карактер. Већина ових општина представљаје административно-управна подручја најзначајнијих урбаних агломерација ове макроцелине (Зрењанин, Сомбор, Кикинда, Вршац) или оних популационо мањих градова који имају значајан континуитет у свом развоју (Рума, Бечеј, Апатин, Инђија).

Категорији веома високо урбанизованих микроцелина (с више од 70,0% становништва концентрисаног у насељима са статусом градских) у Војводини припада 8 општина. На свега 1/6 (односно 16,2%) површине Покрајине концентрисали су чак готово 1/3 (или 31,8%) њеног становништва што показује да се ради о веома густо насељеним микроцелинама. Специфично је да овај стратум формирају административно-управна подручја највећих урбаних агломерација ове покрајине (Новог Сада, Суботице, Панчева), затим она чија су средишта „традиционално” урбани центри овог простора (Сента, Ада) који постепено и континуирано функционално-демографски стагнирају, као и оне релативно малих просторно-демографских димензија у првом гравитационом појасу Новог Сада (Темерин, Сремски Карловци).

Простор Косова и Метохије, према подацима за 1991. годину, представља не само најслабије урбанизовану макроцелину у Репуб-

лици већ и, посматрано према нивоу степена урбанизованости општина, наглашено поларизовано подручје. Од укупно 31 општине ове покрајине чак 16 (или 51,6%) припадало је категорији-стратуму неурбанизованих подручја (табела 4). Обухватале су готово 1/2 територије Покрајине (или 44,9%) а у њима је живело свега 1/3 њеног становништва (33,1%). У средишњем делу Косова и Метохије формирају просторно велику (и континуирану) зону, а у осталим (ободним) деловима јављају се „оазно”. Ову апсолутно просторно доминантну категорију општина представљају оне микроцелине које (формално) у свом саставу немају нити једно насеље градског карактера (као на пример: Штрпце, Зубин Поток, Србица, Штимље), али и оне чији су водећи центри веома, популационо, мала урбана насеља (Гора, Глоговац, Витина). Само две општине (Качаник и Подујево) 1991. године у простору ове покрајине припадале су стратуму веома слабо урбанизованих микроцелина. Обухватале су мање од 1/10 (или 8,5%) њене површине, а у њима је живело свега 6,7% њеног становништва, односно њихова густина насељености била је осетно нижа у односу на просек ове макроцелине.

Таб. 4 - Дистрибуција општина Косова и Метохије према степену урбанизације, 1991

Tab. 4 - Distribution of municipalities of Kosovo and Metohija according to the stage of urbanisation, 1991

Степен урбанизације у %	Број општина		Површина у km ²		Број становника	
	укупно	у %	укупно	у %	укупно	у%
испод 20.0	16	51,6	4883	44,9	647599	33,1
20.1-30.0	2	6,5	924	8,5	130956	6,7
30.1-40.0	5	16,1	1393	12,8	198573	10,2
40.1-50.0	1	3,2	95	0,9	35570	1,8
50.1-70.0	6	19,4	3021	27,7	743844	38,0
70.1 и више	1	3,2	571	5,2	199654	10,2
Укупно	31	100,0	10887	100,0	1956196	100,0

Категорији слабо урбанизованих општина припадало је пет административно-управних јединица овог ранга, које су на више од 1/10 површине Покрајине (или 12,8%) концентрисале 10,2% њеног становништва. С обзиром на своје просторне и демографске димензије не представљају (изузев општине Вучитрн) значајније микроцелине, а посебно када се ради о гравитационој моћи (и утицају) њихових средишта. Само једна општина, 1991. година, у простору Косова и Метохије припадало је стратуму средње урбанизованих микроцелина (Косово Поље), а собзиром на њено просторно демографску величину ова категорија (ниво) урбанизације у овој покрајини има занемарљив значај.

Укупно 6 општина, 1991. године, у Косову и Метохији формирало је стратум високо урбанизованих микроцелина, односно припадале су оној категорији административно-управних јединица у којима се удео градског становништва у укупном кретао између 50,1-70,0%. Главни центри свих општина овог нивоа урбанизације имали су више од 50 хиљада становника, а карактеристично је да ни у јеној од ових општина, изузев њиховог средишта, није било нити једног насеља (формално) урбаног статуса. Ове општине обухватиле су више од 1/4 територије Покрајине (27,7%) а концентрисале су чак 38,0% њеног становништва. То показује да се ради о изузетно густо насељеним микроцелинама, које се налазе у њеним рубним деловима, а њихови центри имају функцију важних регионалних средишта (Призрен, Пећ, Баковица, Косовска Митровица, Урошевац, Ђиљане). Према подацима за 1991. годину само је подручје општине Приштина, у овој покрајини, припадало стратуму (категорији) микроцелина које су биле веома високо урбанизоване (с више од 70,0% градског становништва). Ова административно-управна јединица је на свега 5,2% територије Покрајине концентрисала чак 10,2% њеног становништва, односно њен коефицијент опште насељености био је двоструко већи од просека ове веома густо насељене макроцелине.

Основни резултати ове анализе (која представља иницијално истраживање) показују да је процес урбанизације у Србији резултирао значајном поларизацијом њеног простора на, практично, две зоне: зону изнадпросечне и зону исподпросечне урбанизованости⁴. Зона исподпросечне урбанизованости 1991. године обухватала је готово 2/3 (или 63,8%) територије Републике, а у њој је живело нешто мање од 1/2 њене популације (45,0%), док је зона изнадпросечне урбанизованости на нешто више од 1/3 (36,2%) простора Србије концентрисала више од 1/2 (или 55,0%) њеног становништва.

За разлику од зоне исподпросечне урбанизованости зона изнадпросечне урбанизованости просторно је дисконтинуирана (картограм 2), с тим што је и територијално и демографски највећа у северном делу Републике, а формирају је војвођанске општине и урбани регион београдског подунавља. Овој зони припадају и изнадпросечно урбанизована подручја у њеном источном (Мајданпек-Бор-Зајечар), југоисточном (урбани регион Ниш-Пирот) и јужном делу (надпросечно урбанизованих шест косовско-метохијских општина). Сва ова подручја формира две и више општина који се међусобно граниче. Истовремено, овој зони припадају и оне општине који су надпросечно урбанизоване, али у просторном смислу имају „оазни”

⁴ Ове зоне формирају општине у којима је степен концентрације градског у укупном становништву или изнад (изнадпросечно урбанизоване) или испод (исподпросечно урбанизоване) 50,0%.

карактер, односно налазе се ван наведених подручја (као на пример: Крагујевац, Ужице, Ваљево, и друге). Сав остали простор Србије представља компактну зону испод просечне урбанизованости.

У суштини, процес урбанизације у Србији резултирао је наглашеном регионалном диференцијацијом према овом једном од најзначајнијих (и најсинтетизованијих) просторно-демографских обележја, који представља главни ефект преразмештаја становништва у протеклих неколико деценија. То показује да ниво урбанизованости мора бити један од кључних елемената за (евентуалну) демогеографску регионализацију Србије, која би представљала резултанту „преклапања” свих оних појединачних регионализација изведених на основу анализа просторних карактеристика осталих битних демографских обележја (Стојановић, Михајловић, 1996). Неопходно је истаћи и потребу даљих истраживања актуелних карактеристика простора Србије према овом обележју, јер постојећи критеријуми за основну социо-функционалну диференцијацију насеља на градска и остала⁵, де фацто, онемогућавају објективно сагледавања реалне ситуације, тако да је неопходно њихово (ре)дефинисање, и то на основу научно утемељених параметара.

⁵ Постојећи критеријуми, које примењује званична статистика, су у потпуности административног карактера (подразумевајући надлежност политичко-територијалних заједница, односно општина, да посебним актом одреде која насеља имају статус града) што доводи до апсурдне ситуације да у неким општинама постоје „градови” с мање од две стотине становника (Дивчибара, Куршумлијска Бања), а у неким насеља која су и према демографским димензијама (чак и с више од 15 хиљада становника, као на пример: Нова Пазова), функционанним карактеристикама и укупном профилу потпуно урбана, али имају званично статус неградских. Паралелно, постојећи критеријум (који нити једном параметру не уважава минималну популациону величину насеља) резултира огромном диспропорцијом (од чак 8988 пута) између највећег (Београда) и најмањег (Дивчибара) насеља са формалним урбаним статусом у Републици.

Карта 1 – Ниво урбанизованости општина Србије 1991. године
Fig. 1. Stage of urbanisation of municipalities in Serbia in 1991

Карта 2 - Регионална диференцираност простора Србије према нивоу ур-
банизованости

Fig. 2. Regional differentiation of space in Serbia according to the stage of
urbanisation

Литература и статистички извори:

- Stojanovi} B. (1988): *Prostorna distribucija stanovni{tva-promene u Jugoslaviji 1971-1981*. Edicija: Naseljavanje prostora, CMDS, sv.63., Beograd.
- PЗС (1992): *Општине у Републици Србији, 1991. година-статистички подаци*, Београд.
- Stevanovi} R. (1994): *Doprinos migracija rastu gradova Srbije*, Stanovni{tvo, CDI-IDN, god. XXXII, br.3-4, Beograd.
- СЗС (1995). *Попис '91-упоредни преглед броја становника и домаћинстава 1948, 1951, 1961, 1971, 1981. и 1991. године и станова 1971, 1981. и 1991. године, по насељима и општинама*, Књига 9, Београд.
- Stojanovi} B., Mihajlovi} S. (1996): *Osnovni elementi za demogeografsku regionalizaciju*, Stanovni{tvo, CDI-IDN, god. XXXIV, br.3-4, Beograd.

Summary

Branislav STOJANOVIC

THE STAGE OF URBAN DEVELOPMENT AS ELEMENT OF REGIONALISATION

Significant spatial-demographical changes in Serbia chiefly manifested in the second half of the 20th century resulted in emphasised regional differentiation concerning the stage of urbanization as one of the most complex demographical characteristics. It is obvious according to the basic results of this research that the space of the Republic of Serbia represents at present a largely differentiating territory. According to several centuries long demographical courses (redistribution of population and its direct and indirect effects on biological reproduction) several zones can be singled out. They are as follows: urbanised zones (of small range and very high demographical concentration distinguished by special continuity and relative consistence), urbanised "oases" (including certain above the average urbanised municipalities outside these zones) and the spatially largest zone characterized by above the average urban development, which in 1991 comprised almost 2/3 (or 63.8%) of its territory.

The present research of preliminary character shows that the level of urbanisation must be one of the crucial elements in demographical regionalisation of Serbia, which would represent the resultant of "overlapping" and synthesis respectively of every other segmented differentiation of that space achieved by the analysis of other relevant demographical characteristics.